

TOSHKENT DAVLAT IQTISODIYOT UNIVERSITETI
HUZURIDAGI ILMIY DARAJALAR BERUVCHI
DSc.03/30.07.2022.I.16.05 RAQAMLI ILMIY KENGASH

TOSHKENT DAVLAT IQTISODIYOT UNIVERSITETI

Qo‘lyozma huquqida
UDK: _____

KOBILOVA NASIBA XURRAMOVNA

QAYTA ISHLASH SANOATI SAMARADORLIGINI OSHIRISH ASOSIDA
OZIQ-OVQAT XAVFSIZLIGINI TA’MINLASH

08.00.03 – Sanoat iqtisodiyoti

Iqtisodiyot fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
DISSERTATSIYA

Ilmiy rahbar:
i.f.d., prof. N.M.Maxmudov

Toshkent – 2025

MUNDARIJA

KIRISH	3
I BOB. QAYTA ISHLASH SANOATI ASOSIDA OZIQ-OVQAT XAVFSIZLIGINI TA'MINLASHNING NAZARIY VA AMALIY ASOSLARI	13
1.1. Oziq-ovqat xavfsizligini qayta ishlash sanoati asosida ta'minlashning nazariy asoslari	13
1.2. Oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash sanoati samaradorligini oshirishning o'ziga xos xususiyatlari va omillari	26
1.3. Qayta ishlash sanoati asosida oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashning xorij tajribasi	39
1-bob bo'yicha xulosa	53
II BOB. O'ZBEKISTONDA OZIQ-OVQATNI QAYTA ISHLASH SANOATI HOLATI VA UNING IQTISODIY TAHLILI	55
2.1. O'zbekistonda oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashda qayta ishlash sanoatining o'rni va uning tarkibiy tuzilishi	55
2.2. O'zbekistonda oziq-ovqat mahsulotlari sanoatining samaradorlik ko'rsatkichlari tahlili va ularni baholash	68
2.3. Oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashda eksport-import mahsulotlarining roli va uning tahlili	86
2-bob bo'yicha xulosa	102
III BOB. QAYTA ISHLASH SANOATINI SAMARALI RIVOJLANTIRISH ASOSIDA OZIQ-OVQAT XAVFSIZLIGINI TA'MINLASH ISTIQBOLLARI	104
3.1. Qayta ishlash sanoati asosida oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashning innovatsion va klaster usullaridan foydalanish istiqbollari	104
3.2. Investitsiyalardan samarali foydalanish asnosida oziq-ovqat mahsulotlari sanoati samaradorligini oshirish yo'llari	120
3.3. Samarali qayta ishlash sanoati asosida oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash istiqbollari va prognozlari	137

3-bob bo'yicha xulosa	153
Xulosa	155
Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati	160
Ilovalar	174

KIRISH (falsafa doktori (PhD) dissertatsiyasi annotatsiyasi)

Dissertatsiya mavzusining dolzarbligi va zarurati

Jahonda oziq-ovqat va iste'mol tendensiyalari o'rtasida nomutunosib-lik oshib bormoqda. Oziq-ovqat mahsulotlariga bo'lgan talabning oshishi (global iste'mol hajmi 2,5 mlrd. t.¹) va oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarish hajmining o'sish darajasining pastligi, inflyatsiyaning oziq-ovqat xarajatlariga ta'siri, iqlim o'zgarishlari va ishsizlik muammolari tufayli hozirda dunyoda 690-780 million insonlar ochlikka duch kelmoqda². Ushbu to'yib ovqatlanmaydigan odamlar sonining 55 foizi Osiyo, 38 foizi Afrika, 6 foizi Lotin Amerikasi va Karib dengizi va qolgan qismi Shimoliy Amerika va Yevropa hamda Okeaniya mamlakatlari hissasiga to'g'ri keladi³.

Jahonda kuzatilayotgan oziq-ovqat taqchilligini bartaraf etish va uning xavfsizligini barqaror ta'minlashning asosiy yo'nalishlaridan biri bu – oziq ovqat sanoatini rivojlantirishdir. Shuningdek, bu sanoatga asosiy xom ashyo yetkazib beruvchi bo'lgan qishloq xo'jaligi mahsulotlarini yetishtirishning intensiv samarali usullarini ishlab chiqishni taqozo etadi. FAO va WFP 22 mamlakatdagi 18 ta ochlik nuqtalarida oziq-ovqat xavfsizligi yanada yomonlashishi mumkinligidan ogohlantirmoqda⁴. Bu esa jahon bo'yicha oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash choralarini ishlab chiqishni taqozo etadi.

O'zbekistonda ham oziq-ovqat xavfsizligi dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. 2024 yilda respublika bo'yicha sanoat asosida 102732,6 mlrd. so'm oziq-ovqat mahsulotlari va 24118,1 mlrd. so'm ichimliklar ishlab chiqarilgan hamda 439948 mlrd. so'm qishloq xo'jaligi mahsulotlari yetishtirilgan bo'lsada, shu davrda 2247 mlrd. so'm oziq-ovqat mahsulotlarini import qilib, 7094,8 mlrd. so'm oziq-ovqat mahsulotlari eksport qilingan. Mazkur ko'rsatkichlar mamlakatimizda nafaqat oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlash va mustaqilligiga erishish, balki oziq-ovqat mahsulotlarini eksport qiluvchi yirik eksportyor davlatga

¹ <https://www.statista.com/forecasts/1298375/volume-food-consumption-worldwide>

² FAO data. https://www.fao.org/3/cc8166en/online/cc8166en.html#chapter-3_1

³ FAO. 2023. Oziq-ovqat xavfsizligi ko'rsatkichlari to'plami. In:FAOSTAT. <https://www.fao.org/faostat/en/#data/FS>

⁴ World Bank, Food Security update. <https://thedocs.worldbank.org/en/doc/40ebbf38f5a6b68bfc11e5273e1405d4-0090012022/related/Food-Security-Update-LXXXVI-June-1-2023.pdf>

aylanish imkoniyati mavjudligini ko'rsatmoqda. Buning uchun esa mavjud oziq-ovqat resurslaridan samarali foydalanish, ya'ni sanoat asosida qayta ishlashni jadallashtirish lozim.

Shu boisdan, keyingi davrda mamlakatimizda oziq-ovqat mahsulotlarini ishlab chiqarish va eksport qilish masalalari bo'yicha jadal islohotlar olib borilmoqda. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti farmoni bilan tasdiqlangan «O'zbekiston - 2023» strategiyasining ustuvor yo'nalishlari sifatida 47-maqсад: mahalliy xomashyo bazasidan samarali foydalanish va ilg'or texnologiyalarga asoslangan sanoatni rivojlantirish, jumladan, oziq-ovqat mahsulotlarini qayta ishlash, sanoatda ishlab chiqariladigan texnologik mahsulotlar ulushini 25 foizdan 32 foizga yetkazish, qayta ishlash sanoatida mehnat unumdorligini 2 barobar oshirish, 54-maqсадda qishloq xo'jaligi mahsulotlarini qayta ishlash ko'rsatkichining 25 foizdan yuqori bo'lishini ta'minlash kabi bir qator vazifalar belgilangan⁵. Mazkur vazifalar ijrosini ta'minlash, shuningdek qayta ishlash sanoati samaradorligini oshirish asosida oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashni jadallashtirish, mazkur sohani yanada takomillashtirish bo'yicha ilmiy tadqiqotlarni olib borish va tadqiqot mavzusining dolzarbligini ifodalaydi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi PF-60-son farmoni bilan tasdiqlangan «2022-2026 yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi», 2024 yil 16 fevraldagi «Respublikada oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashning qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risida»gi PF-36-son, 2023 yil 28 dekabrda «Iste'mol bozorlarida asosiy turdagi oziq-ovqat mahsulotlari narxlarining barqarorligini ta'minlash chora-tadbirlari to'g'risida»gi PF-217-son, 2024 yil 16 fevraldagi «Respublikada oziq-ovqat xavfsizligini ta'minlashning qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risida»gi PF-36-son farmonlari, shuningdek 2021 yil 22 dekabrda «Oziq-ovqat va qishloq xo'jaligi sohasida islohotlarni tadqiq qilish, strategik rejalashtirish hamda boshqarish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida»gi PQ-58-son, 2020 yil 9 sentabrdagi

⁵ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «O'zbekiston - 2030» strategiyasi to'g'risida»gi PF-158-son Farmoni, 11.09.2023 yil. <https://lex.uz/ru/docs/6600413>